

Nagy Janka Teodóra¹

Az alsófokú magyar közigazgatás tradicionális jogintézménye: a községi (falusi) jegyző – „A közjót épségben tartani és előmozdítani”

A téma kutatását megalapozó tanulmányában Alsó László hívta fel a figyelmet a községi (falusi) jegyző jogállásának *sui generis* jellegére: a községi bíró tisztéhez hasonló „plebejus ősi jogintézményként” határozva meg azt.²

A továbbiakban a községi (falusi) jegyzőnek a partikuláris jogfejlődés folyamatában formálódó jogi státuszát és feladatait vizsgálom 1767 és 1848 között. A vonatkozó törvények, rendeletek és a lokális történeti források áttekintését követően a polgári kor küszöbén mind nagyobb számban megjelenő, speciális igényekhez igazodó jogismereti kiadványok közül Friebeisz István *Népjegyzői-hivatal és falusi tanács – Kézikönyv falusi elöljárók számára* című (Pest, 1845) munkája alapján keresem a választ joggyakorlat és jogismeret kérdésére a községi (falusi) jegyző jogi helyzete és feladatai alapján.

A községi (falusi) jegyző jogállásának formálódása a központi és a partikuláris jog metszetében (1767–1848)

Az alsófokú igazgatás jogintézményeinek vizsgálata kevésbé vonta magára a hazai közigazgatás-történeti kutatások figyelmét, hiszen e jogintézmények a feudalizmus időszakában formálódva nem elsősorban a konstruált jogalkotás, inkább a partikuláris joggyakorlat eredményei voltak. A községi (falusi) jegyző jogállásának alakulására ugyan hatással volt a mezővárosi minta (arra pedig a szabad királyi városok gyakorlata), de az első pillanattól kezdve sajátos vonásokkal rendelkezett – a falusi

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Szociális Tanulmányok Tanszék. Kapcsolat: nagy.janka@pte.hu.

² A tanulmány szerzője témaválasztásával és írásával tisztelettel köszönti a 80. születésnapját ünneplő Máthé Gábor jogtörténész-professzort. Máthé Gábor: A jegyzői jogállás változásai a magyar jogrendszerben. In Kolber István (szerk.): *Jegyzők 1. országos konferenciája*. Budapest, Magyar Közigazgatási Kamara, 1994. 21–25; Alsó László: A községjegyző jogállása. Klny. *Magyar Közigazgatás*, 43. (1925), 31–38.

közösségek és a „magyar néplélek” jegyeit is magán hordozva.³ Éppen ezért a községi (falusi) jegyzők jogállásának és feladatainak alakulását vizsgálva elsősorban a községi joggyakorlatot (az alkotott és alkalmazott lokális szokásjogot és jogszokást) ismertető források jelenthetnek segítséget a kutató számára.⁴

A községi (falusi) jegyző említésére (leveles, diák, mester vagy nótárius formában) a 17. századtól ismertek adatok, alkalmazásuk/felfogadásuk azonban csak a 18. századtól vált országos gyakorlattá. Az 1715. évi alkotmányrevíziót követő közigazgatási változások ugyanis olyan kötelezettségeket róttak a községekre, amelyek szükségessé tették írástudó, a mindennapi hivatalos ügyek intézésében is otthonosan mozgó személyek bevonását.⁵

A Mária Terézia által 1767-ben kiadott urbárium mellett, hogy elrendelte a községi bíró választását, jegyző alkalmazását is kötelezővé tette.⁶ Az állandó hadsereg felállítását követően az ő feladatává vált a jobbágfalvakban az adó- és úrbéri ügyek mellett a hadsereg élelmezésének megszervezése. Először a rendezett tanáccsal és törvénykezésre is kiterjedő autonómiával rendelkező mezővárosok, kiváltságos községek, majd a jobbágközségek, nemesközségek, sőt törvényi kötelezésre a törpe jobbágfalvak is „tartottak” jegyzőt. II. József 1785. évi közigazgatási reformja során a kisebb községekben a közös körjegyző foglalkoztatásának javaslata is megfogalmazódott,⁷ a teljes körű jegyzőtartás gazdasági erő hiányában azonban még 1832-ben sem valósult meg a falvakban, kisközségekben. Hiába erősödtek fel időről időre az erre irányuló törekvések, születtek a reformkor leghaladóbb véleményeit megfogalmazó bizottsági előkészítő anyagok, az 1836:IX. törvénycikk továbbra is fenntartotta a községi (falusi) jegyzők

³ Alsó (1925): i. m.

⁴ Alsó (1925): i. m.; Barta László: *A községjegyzői intézmény története. I–III.* Budapest, Wilkens és Waidl, 1882; Bánkiné Molnár Erzsébet: Az igazgatási autonómia lokális történeti, jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi forrásai, módszertani és elméleti kérdései a Jászkun kerületben. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár / New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL).* Szekszárd, PTE KPVK, 2018. 47–112; Bánkiné Molnár Erzsébet: A Jászkun Kerület helységeinek közigazgatási szervezete, 1745–1848. In Bánszky Pál – Sztrinkó István (szerk.): *Cumania 10. A Bács-Kiskun megyei múzeumok évkönyve.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1987. 119–153; Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Budapest, Akadémiai, 1976. 57–58; Gelencsér József: *Székesfehérvár áldásos árnyékában. Sárkeresztés népi jogélete 1867–1959.* Székesfehérvár, Szent István Király Múzeum, 2018. 46–174; Kajtár István: *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe.* Pécs–Budapest, Dialóg Campus, 2004; Homoki-Nagy Mária: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet teszem...” *Jobbágyparasztok végrendeletei Szentés mezővárosában.* Szekszárd, PTE KPVK, 2018; Szendrey Ákos: A közigazgatás népi szervei. *Népünk és Nyelvünk*, 1. (1930). 23–38, 92–101.

⁵ Dobszay Tamás: „A falu jegyzője”. Az alsófokú igazgatás személyi feltételeinek kérdése a rendiség utolsó évtizedeiben. *Századok*, 149. (2015), 5. 1055.

⁶ Az Urbárium a jegyzőkről és esküdekről: IX. pont I. §.

⁷ Hajdu Lajos: *A községi szolgálatában. A jogszokás jogi reformjairól.* Budapest, Magyaró, 1983. 295–297.

kiszolgáltatottságát. Ahogyan az úrbériség tényleges eltörlése, a községi igazgatás is az osztrák birodalmi jog elvei szerint, a magyar községi jogfejlődés eredményeit figyelmen kívül hagyva, jó ideig provizórikus szabályozások útján valósult meg.⁸ Törvény csak 1871-ben rendelkezett kogens módon a nagyközségek „saját erőn”, a kisközségek esetében pedig a „közösen” történő jegyzőtartásáról (1871:XVIII. tc.).

A községi (falusi) jegyző jogállását, foglalkoztatását, feladat- és hatáskörét jelentős mértékben meghatározta a község státusza, gazdasági, társadalmi és kulturális adottságai, illetve az egyes vármegyék helyi szabályok alapján kialakult közigazgatási rendszere. A fentiekből adódó partikuláris töredezettséget mintegy keretbe fogta az az erőter, amely alapvetően három érdekcsoporthoz kötötte, és ezek közötti szakadatlan egyensúlyozásra kényszerítette a jegyzőt egy változó eredőjű instabilitás folyamatában.

A községi (falusi) jegyzőtől már az első pillanattól kezdve a településen kívüli, vármegyei és/vagy központi általános vagy szakigazgatási érdekek érvényesítését, feladatok ellátását várták el. Ezt a falu lakóival és a bíróval együtt (szükség esetén velük szemben!) kellett képviselnie – jogszabályi védettség és egzisztenciális biztonság hiányában is. A jegyzőhöz tartoztak a község ügyei mellett 1848-ig az úrbéri feladatok is, amelyek a földesúri érdekek konkrét megjelenését és érvényesítését jelentették a jobbágfalvak esetében.

A községi (falusi) jegyző jogállásának stabilitáshiánya több mint egy évszázadon keresztül teremtett gyakran feloldhatatlan konfliktushelyzeteket a földesúrral, a vármegyei hatóság közigazgatási rendszerével (leggyakrabban a szolgabíróval) vagy – mint példánkban – a falu lakóival. A Tolna megyei Kölesd mezőváros már 1766-ban jegyzőként foglalkoztatta Rumi Jánost, aki a helyi rendezavarásokban hiába próbált, nem tudott elmenekülni a népharag elől.

„Anyira meg vészett némelly éretlen elméjű kölesdi lakosoknak az eszek, hogy midőn Szentháromság vasárnapján az öregbíró isteni szolgálat után magához parantsolt volna minden helyes gazdát, tehát ezek a községet fellázasztván oda gyülekeztek ugyan a bíró házához, de nem azért, hogy a közönséges dolgokat elintézik s' Méltóságos Úrnak s' Nemes Vármegyénk parantsolatait illendő engedelmisséggel meghallgatták volna, hanem először is a katonák portiójuk iránt való libellust a bírótul kivevén akarták meg tudni, hogy miért nem veszi úgy bé a Nemes Vármegye, amint a szegénység adja. Ezen libellusnak elolvasására ki-küldvén a bíró a nótáriust, a közösség a nótáriust szóval rútul meghurtzolta.”⁹

Úrnapján a bíró ismét összehívta a közösséget, amelynek tagjai Kőrösi György esküdt házához mentek, s „oda haza nem találván, mintegy kilentzen vagy tizen kimentek érte vasvillákkal, durungokkal a bikádi szőlőhegyre”. A jegyzőt kihívták

⁸ Kérészy Zoltán: *Községi közigazgatásunk alaptörvényének előzményei*. Budapest, Stephaneum, 1942. 264.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára (MNL TML) Apponyi család levéltára.

a bíró házából, „békót vetettek a két lábára, a békó közepire lántzot kötven a fához vivén, lábánál fogva felakasztották elannyira, hogy mintegy három óráig tsak alig érte a feje a földet. Ott függvén, azt kérdezik tőle: Régi estütt vagy, mondd meg, melyik bírónál maradt a városnak a pénze? De midőn ezen kérdésre jó lelkiismerettel semmit sem felelhetett, mind annyszer föllebb húzták, ahányszor kérdezték.”¹⁰

Az említett hármas kötöttség és érdekkülönbség a jegyzőfogadás és -elbocsátás kérdésében vált a legnyilvánvalóbbá. Az 1767-es úrbéri szabályozás szerint a jegyzőket a község „személyi és vagyoni megkötöttség nélkül, teljesen önállóan választhatja és bocsáthatja el”. Az 1820-as évektől mind gyakrabban előforduló jegyzőelbocsátások miatt az 1825/27. évi országgyűlés bizottságot küldött ki a helyzet megvizsgálására és javaslat kidolgozására. Bár az 1836:IX. törvénycikk elfogadását hosszú vita előzte meg, annak 1. §-a végül úgy rendelkezett, hogy „jegyzőt pedig, ki jó erkölcséről és ügyességéről ösmeretes, a Földes-Úrnak jóváhagyása mellett az illető Község szabadon fogad, melly jóváhagyás megtagadása esetében a Megye Közönsége a fennforgó nehézségeket elintézi, és minden esetre arra fog figyelmeztetni, hogy a Községek Jegyzők nélkül ne maradjanak”. A földesúri jóváhagyás alól a helyi szokásjogot megerősítve csak azok a községek jelentettek kivételt, amelyek jegyzőiket már a törvénycikk elfogadása előtt is „az uraság minden befolyása avagy jóváhagyása nélkül szabadon választották”.¹¹

A törvénycikk a jegyzőelbocsátás igen kényes kérdésében is kompromisszumos álláspontot képviselt: a partikuláris jogfejlődés során már kialakult joggyakorlatot kodifikálta, amikor kimondta, hogy a jegyzők a község szolgálatából – az egyéves védettséget élvező bíráktól és esküdtektől eltérően – „a szerződési idő lefolyta előtt is, a Földes-Úr előre-tudtával” elbocsáthatóak „vétségökhöz képest, vagy más szükség úgy kívánván”. A helyi szokásjog ugyanis igen nagy szabadságot biztosított a község elöljárói, elsősorban a bíró számára a jegyző elbocsátására. Mözs bírása, Petrik Ádám például az alábbi bizonyítványt adta ki Sólyomi András deákról, a falu 1747-ben elkergetett nótáriusáról:

„Ő kegyelme helységünk árulója lévén mindjárt hivatalarul Uraság eleibe ment és mint tutta, látta közöttünk, bemonta, amint Uraságnál látta s hallotta, minket szomorította, bíránkkal, esküttjeinkkel újat húzott, mindenben elöljáró akarván lenni, senkinek előtte becsülete nem volt. Mi látván őkegyelme nagy elméjét és ravaszságát [...] kintelenek voltunk elereszteni, esztendőnek előtte kifizetni: kifizetni egész béribül.”¹²

Egy másik esetben utólag már nem tudhatjuk a pontos okot, hátteret, de tény, hogy 1861-ben a Tolna megyei Kajdacs jegyzője, Zsigmond Imre „kihordatott”

¹⁰ Uo.

¹¹ 1836:IX. tc. 1. §.

¹² MNL TML Kammerer-hagyaték.

a falu határára. Holmiját a falubeliek szekérre rakták, és a falun túl pakolták le, így hozva tudomására, hogy nem tartanak igényt jegyzői munkájára a továbbiakban. A faluját, állását veszített jegyző tehetetlenül szitkozódva búcsúzott:¹³

„Kajdacsiak! tehát tőletek bucsuzom,
Halljátok meg az én utolsó bucsuszóm:
Szakadjon reátok a ház gerendátok,
Inséggel küzdjete ti és unokátok [...]
A hóhér kötele kopjék el rajtatok,
A' miért kitettétek szegény nótárostok!
Lopjátok el egymás két szeme világát,
Hogy ne lássa többé sógor a komáját! [...]
Örültök! Jól tudom! hogy tova kell menni:
S nem szükség ti néktek kocsiért fizetni.
Köszönöm is immár, hogy kihurcoltatok,
Mert ily zsvány nép közt lakni sem akarok!”

Persze azért Tolna megyében sem csak viszály jellemezte a községbeliek és a jegyzők viszonyát. Mözsnek például egész jegyződinasztiája volt. Pápay Istvánt, aki 1842-től 36 éven keresztül töltötte be „közmegelekedésre” e tisztséget, fia követte a jegyzői székben 1914-ig.¹⁴

A községi (falusi) jegyzőnek kezdeti, elsősorban írástudásával összefüggő feladatai folyamatosan gyarapodtak, míg lassan a községi adminisztráció nélkülözhetetlen tagjává vált. Az 1836. évi országos jogállapot szerint *a)* vitte a község közdolgoit, *b)* bekapcsolódott a vármegye rendelkezéseinek végrehajtásába, *c)* teljesítette az úrbéri szolgálat során felmerülő feladatokat, továbbá *d)* magánérdekű tevékenysége során ellátta a község (falu) lakosai ügyeinek védelmét.¹⁵ Feladatainak jegyzéke döntően egyedi, lokális szabályok alapján konkretizálódott és szilárdult meg, illetve kauzális természetéből adódóan a mindennapi feladatok is tovább formáltak egy-egy községben. A helyi normákkal (jogszokásokkal, szokásokkal) kiegészített szabályzatok közül itt és most kettőre utalunk: az Erdélyben összeállított *Falusi notáriusok szabályzatára* (1808)¹⁶ és a Bihar vármegye közgyűlése által 1815. december 14-én jóváhagyott *Tekintetes, nemes Bihar vármegye nótáriusainak számára készült Instrukcióra* – amely utóbbit Alsó László Bartha Lászlóval egyetértve a lokális jogalkotás kiemelkedő példájának tartotta.¹⁷

¹³ A vers teljes terjedelmében közölve itt: Nagy Janka Teodóra: *A tradicionális népi önkormányzatok jogtörténeti vizsgálata a Dél-Dunántúlon*. Szekszárd, szerzői kiadás, 2002. 231–233.

¹⁴ Varga Ádám – Boda Ferenc: *Mözs község története*. Szekszárd, Új Élet Termelőségvetkezet, 1973. 171.

¹⁵ Alsó (1925): i. m.

¹⁶ Szabó Miklós: Az erdélyi falujegyzői intézményről. In Csetri Elek – Jakó Zsigmond – Tonk Sándor (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok. I.* Bukarest, Kriterion, 1979. 186–187.

¹⁷ Alsó (1925): i. m.; Barta (1882): i. m.

A községi (falusi) jegyzői hivatal joggyakorlata

A reformkori jogalkotás kapcsán mind gyakrabban vetődött fel a kérdés: a törvények vajon eljutnak-e az érintettekhez, s ha igen, milyen módon? A népi jogismeret korábban kialakult formái megfelelőek, kellőképpen hatékonyak? Elegendő az új jogszabályok megismeréséhez a törvények, vármegyei és helyi rendeletek felolvasása a vasárnapi mise vagy istentisztelet után a templom előtti téren, a piacon, a bíró házánál, vagy kidobolása az írni-olvasni nem tudó falusiak számára?

Zsoldos Ignác, Vegyprém vármegye főjegyzője éppen a hatékonyabb jogkövetés elősegítése érdekében adta ki a mezei rendészetről szóló 1840:IX. törvény-cikk rendelkezéseinek rövid ismertetését „a Köznép” által is érthető nyelvezettel és megfogalmazásban.¹⁸ Sőt, Zsoldos a gyermekek számára az iskolai oktatásban használatos kérdés-felelet formában is összefoglalta egy füzetecskében a lefontosabb tudnivalókat.¹⁹ A főjegyző a szolgabírói hivatalról 1842-ben megjelent, az Akadémia különdíját is elnyert kétkötetes könyve²⁰ volt a minta Friebeisz István²¹ számára a *Népjegyzői-hivatal és falusi tanács* címmel Pesten 1845-ben kiadott kézikönyvének „a közjó érdekében” történő megírása során.²² Munkájában az is inspirálta, hogy első lehet a magyar nyelven e műfajban megjelenő művek szerzői között.

¹⁸ MNL TML Közgyűlési iratok. 1233/1842. Zsoldos Ignác: *A mezei rendőrség főbb szabályai*. Pápa, Ref. Főisk., 1842a.

¹⁹ Zsoldos Ignác: *Olvasó könyvecske. A mezei rendőrség főbb szabályai*. Buda, Typ. Univ., 1844. (Magyar és szerb címmel és szöveggel.) A Tolna megyei Regölyben az iskolai oktatásban használt formulát közli: Nagy (2002): i. m. 144–147.

²⁰ Zsoldos Ignác: *A szolgabírói hivatal*. Pápa, Ref. Főisk., 1842b. (I. Törvénykezési rész, II. Közrendtartási rész.)

²¹ Friebeisz István (1822–1890) jogász, bölcsező, író, újságíró, szerkesztő, könyvkiadó. Apja Pest megye főszolgabírája. A jogi diploma megszerzését követően Pest megyei esküdt (1840–1847), az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban honvéd, hadnagy, majd őrnagy. A szabadságharc után eltávolodik a jogtól. Legfontosabb munkái között több jogismereti kézikönyv is található, például: *Népjegyzői-hivatal és falusi tanács. Kézikönyv falusi elöljárók használatára*. Pest, Müller Gyula, 1845 (második kiadás: 1852); *Törvény-tanító a nép használatára*. Pest, Beimel, 1846; *Gyakorlati jegyzetek közigazgatási szakban működők s e pályára készüők használatára*. Pest, Müller 1851; *Községek könyve. Községi hivatalnokok és lakosok használatára. I–II*. Pest, Müller Gyula, 1853–56.

²² Friebeisz (1845): i. m. A könyv 216 számozott lapból áll, az első (1–10. o.) és a második fejezet (10–105. o.) a jegyzőkkel foglalkozik, a harmadik tárgya a falusi tanács (105–114.). Függelékek: *Irománypéldák* (1–54. sz., 115–216. o.), *Toldalék* (1–15. oldal újrakezdődő számozással). Az általam használt példány egybe van kötve az alábbiakkal: 1. Török József (szerk.): *Királyi Magyar Természettudományi Társulat évkönyvei. I*. Pest, Beimel, 1841–1845. 232; 2. Török József (szerk.): *Királyi Magyar Természettudományi Társulat alapszabályai*. Pest, Beimel, 1844. 15; Török József (szerk.): *Királyi Magyar Természettudományi Társulat Névkönyve honunk minden műveltebb rendei számára szolgáló naptárral az 1847-dik közönséges évre*. Pest, Beimel, 1847. 111. Ezúton köszönöm Kajtár Istvánnak, hogy megtisztelt a Kajtár István professzor könyvtárában található könyvvel.

Friebeisz István családi hagyományként jól ismerte a vármegyei közigazgatást (apja, Friebeisz István Pest megye főszolgabírája volt). Jogi diplomát szerezve esküdti feladatokat látott el Pest vármegyében 1840–1847 között. Ennek tapasztalatait is felhasználta kézikönyvében, amelynek alapvető célja az volt, hogy a (falusi) jegyzők számára a rendkívül széles körű ismeretet és tájékozottságot megkívánó összetett feladat- és hatáskör ellátásához segítséget, útmutatót adjon. Röviden a falusi tanácsra és előljárokra is kitér, de azt tartotta a legfontosabbnak, hogy összefoglalja a községi (falusi) jegyzők számára a hivataluk eredményes gyakorlásához elengedhetetlen eljárásokat, rendelkezéseket, praktikus információkat. A szerző nemcsak gyakorlati útmutatóként, de a jegyzői pályára készülőknek tankönyvként is ajánlotta munkáját. Határozott célja volt az is, hogy széles körben felhívja a figyelmet a „népjegyző nagyjelentőségű címét” méltán kiérdemlő hivatalt vállaló községi (falusi) jegyzőkre, „kik egész életüket a nép között töltve, ezt fáradhatatlan munkássággal kormányozzák, s boldogítására oly nagy befolyással bírnak”.²³

„A jegyző hivatalos köréhez tartozó eljárások” című fejezet már az ügytípusok felsorolásával is érzékelteti azt a kihívást és felelősséget, amely a községi (falusi) jegyzőt terheli a község, a vármegye és a földesúr viszonylatában.²⁴ A 33 eljárási tárgykör ismertetése súlyához és szabályozottságához igazodóan eltérő terjedelmű. Az egyes eljárások címszavai alatt először a törvények, országos rendeletek száma és címe, szükség esetén a vonatkozó rendelkezések rövid ismertetése következik. (Ami komoly segítséget jelentett, hiszen a községi [falusi] jegyzőnek az 1840-es években például a szegények gyógyítására vonatkozóan az 1797. évi 674. sz. helytartótanácsi rendeletet kellett alkalmaznia.) A fentieket követi Pest vármegye alkalmazandó rendelkezésének rövid ismertetése, végül – ami a partikuláris jogfejlődés szempontjából különösen fontos számunkra – minden eljáráshoz kapcsolódik a szerző személyes tapasztalatának megosztása, jól bevált helyi szokások, gyakorlatok, hasznos és praktikus információk közreadása. Az eljárásismertetésekhez kapcsolódik 54 darab „írománypélda” (tábla és iratminta), továbbá a jegyző feladatteljesítését segítő rendelet- és szabályzatszövegek, a *Toldalékban* pedig teljes terjedelmében közlésre kerül az első fejezetnél részletesebb, Friebeisz által írt, a községi (falusi) jegyzők helyzetét

²³ Előbeszéd. Friebeisz (1845): i. m.

²⁴ „A jegyző hivatalos köréhez tartozó eljárások” Friebeisz (1845): i. m. 10–105. szerint: 1. bírászkodás, 2. becsük, 3. végrendeletek és szerződés, 4. adó, 5. beszámítások, 6. a helység jövedelmei és kiadásai, 7. számadások, 8. népszévfírás, 9. számtételek, 10. nemzetiség, 11. népnevelés, 12. hivatalos levelezés, 13. sófúvar, 14. adózók adó alá öszveírt elveszett marhája, 15. bitang marhák, 16. takarékcsumók, 17. katonák, 18. közbátorság, 19. idegen munkások, 20. cselédek, 21. teherbeesett hajadonok és férjnélküliek, 22. talált gyermekek, 23. mészárosok, 24. molnárok/sütők és szappanosok, 25. cigányok, 26. zsidók, 27. útlevelek, 28. tűz, 29. lopott vagy elveszett marhák, 30. talált portékák, 31. járványok, 32. szegények gyógyítása, 33. a jegyző ideiglenes eltávozása.

bemutató cikk és Pest vármegye Váci járásának 1929-es jegyzői nyugdíjintézeti alapszabálya.²⁵

A két kiadást megért könyv szerzője egy rövid művelődéstörténeti kitekintést követően a feudális magyar társadalom tradicionális népi jogintézményeként, a partikuláris jogfejlődés folyamatában kialakult községi (falusi) jegyzői jogintézménynek a 19. század közepére már megszilárduló és országosan egységes törvényi rendezést kívánó sajátos jellemzőire is rámutat.²⁶ Ennek során túlpontosan láttatja a legfőbb gondot: „A jegyző jelen állása ingatag – s a törvények reménylhető új rendelkezéséig az is marad.” Az okot úgy fogalmazza meg, hogy „jegyzőink állását a vármegye, földes úr és közlakosok közti határozatlan egyensúly” jellemzi.²⁷ Korának leghaladóbb véleményeit osztva a jegyző kiszolgáltatottságának alapját az 1836:IX. törvénycikk jegyzőfogadásról és -elbocsátásról szóló rendelkezéseiben látja: konkrét példákon keresztül mutat rá a jegyző egzisztenciális kiszolgáltatottságára (amely miatt gyakran „egyszersmind oskolamester, kántor is, a templomban énekel, hazánk jövőendő polgárait oktatja, tanítja, sőt, ha a harangozó beteg, vásárra ment [...] bizony harangoz is”). Arra, hogy ilyen körülmények között a jegyzői hivatal célja – „a közjót épségben tartani és előmozdítani” – éppen olyan nehezen valósítható meg, mint a jegyző személyével szembeni elvárásoknak megfelelés.²⁸

Összegzés

Az 1848 nyarán a népképviselői országgyűlés elé terjesztett, a községi (falusi) jegyzőknek a község polgárai által történő választására és „örökös”, azaz határozatlan időre szóló megbízására vonatkozó törvényjavaslat tárgyalására a szabadságharc alatt már nem kerülhetett sor. A községi (falusi) jegyzői jogállás évszázados ellentmondásait rendezni kívánó 1871:XVIII. törvénycikk megszületéséig tartó több mint két évtizedben megjelent, a jegyzőkre is vonatkozó rendeletek számos olyan új elemet tartalmaztak, amelyek osztrák jogintézmények hazai meghonosítása irányában hatottak. A kiegyezést követően többször napirendre került a községi szervezet ügye és a jegyzők jogállása. A községi jegyzők 1869. június 13-án tartott első országos értekezlete a belügyminiszterhez fordult a jegyzői hivatal törvényi állandósítását és függetlenítését, a jegyzői feladat- és hatáskör szabályozását kérve: azt, hogy a községi (falusi) jegyzői jogintézménynek a partikuláris jogfejlődés során már 1848 előtt kialakult közös sajátos jegyei a jogalkotás új, modern, polgári szakaszában a községekre vonatkozó törvényi szabályozásban is megőrződjenek és joggyakorlatában megszilárduljanak.

²⁵ Friebeisz (1845): i. m. Toldalék 3.: Pest Vármegye Váci járása jegyzői nyugdíjintézetének alapszabályai (1829); Toldalék 9.: Szózat a falusi jegyzők ügyében. *Társalkodó*, (1844), 23–24. 91–92, ill. 94–96.

²⁶ Uo. 4.

²⁷ Uo. 5.

²⁸ Uo. 6–7; Friebeisz (1844): i. m.

Irodalomjegyzék

- Alsó László: A községjegyző jogállása. *Klly. Magyar Közigazgatás*, 43. (1925), 31–38.
- Bánkiné Molnár Erzsébet: A Jászkun Kerület helységeinek közigazgatási szervezete, 1745–1848. In Bánszky Pál – Sztrinkó István (szerk.): *Cumania 10. A Bács-Kiskun megyei múzeumok évkönyve*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1987. 119–153.
- Bánkiné Molnár Erzsébet: Az igazgatási autonómia lokális történeti, jogi kultúrtörténeti, jogi, néprajzi forrásai, módszertani és elméleti kérdései a Jászkun kerületben. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár / New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL)*. Szekszárd, PTE KPVK, 2018.
- Barta László: *A községjegyzői intézmény története. I–III*. Budapest, Wilkens és Waidl. 1882.
- Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, Akadémiai, 1976.
- Dobszay Tamás: „A falu jegyzője”. Az alsófokú igazgatás személyi feltételeinek kérdése a rendiség utolsó évtizedeiben. *Századok*, 149. (2015), 5. 1058–1068.
- Friebeisz István: *Népjegyzői-hivatal és falusi tanács. Kézikönyv falusi elöljárók használatára*. Pest, Müller Gyula, 1845 / (2. k.) 1852.
- Friebeisz István: *Törvény-tanító a nép használatára*. Pest, Beimel, 1846.
- Friebeisz István: *Gyakorlati jegyzetek közigazgatási szakban működők s e pályára készülnők használatára*. Pest, Müller Gyula, 1851. 24 t.
- Friebeisz István: *Községek könyve. Községi hivatalnokok és lakosok használatára. I–II*. Pest, Müller Gyula, 1853–56.
- Gelencsér József: *Székesfehérvár áldásos árnyékában. Sárkeresztes népi jogélete, 1867–1959*. Székesfehérvár, Szent István Király Múzeum, 2018.
- Hajdu Lajos: *A közbiz szolgáltatásban. A jözeftnizmus igazgatási és jogi reformjairól*. Budapest, Magvető, 1983.
- Homoki-Nagy Mária: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet teszem...” *Jobbágy-paraszrok végrendeletei Szentés mezővárosában*. Szekszárd, PTE KPVK, 2018.
- Kajtár István: *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*. Pécs–Budapest, Dialóg Campus, 2004.
- Kérészy Zoltán: *Községi közigazgatásunk alaptörvényének előzményei*. Budapest, Stephaneum, 1942.
- Máthé Gábor: A jegyzői jogállás változásai a magyar jogrendszerben. In Kolber István (szerk.): *Jegyzők 1. országos konferenciája*. Budapest, Magyar Közigazgatási Kamara, 1994. 21–25.
- Nagy Janka Teodóra: *A tradicionális népi önkormányzatok jogtörténeti vizsgálata a Dél-Dunántúlon*. Szekszárd, szerzői kiadás, 2002. 231–233.
- Szabó Miklós: Az erdélyi falujegyzői intézményről. In Csetri Elek – Jakó Zsigmond – Tonk Sándor (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok. I*. Bukarest, Kriterion, 1979. 186–187.
- Szendrey Ákos: A közigazgatás népi szervezetei. *Népünk és Nyelvünk*, 1. (1930), 23–38, 92–101.
- Szózat a falusi jegyzők ügyében. *Társalkodó*, (1844), 23–24. 91–92, 94–96.
- Török József (szerk.): *Királyi Magyar Természettudományi Társulat évkönyvei. I–III*. Pest, Beimel, 1841–1845.
- Varga Ádám – Boda Ferenc: *Mözs község története*. Szekszárd, Új Élet Termelőszövetkezet, 1973.
- Zsoldos Ignác: *A mezei rendőrség főbb szabályai*. Pápa, Ref. Főisk., 1842a.
- Zsoldos Ignác: *A szolgabírói hivatal*. Pápa, Ref. Főiskola, 1842b. (I. Törvénykezési rész, II. Közrendtartási rész.)
- Zsoldos Ignác: *Olvasó könyvecske. A mezei rendőrség főbb szabályai*. Buda, Typ. Univ., 1844.